

Традиції підготовки вчителів української мови і літератури

Ігор ПОГРІБНИЙ,

кандидат філологічних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту української філології та соціальних комунікацій

Розвиток України як самостійної держави спричинив значні зміни в суспільному житті, у характері функціонування різних соціальних інститутів, зокрема й освітньої галузі. Унаслідок демократичних перетворень в Україні чітко простежуються дві домінуючі тенденції: з одного боку, прагнення до інтеграції у світове та європейське товариство, що потребує орієнтації на інтеркультурну освіту, з іншого – життєво необхідна потреба відродження національної самосвідомості, української культури і мови. Мовні проблеми були і є актуальними в усі часи і в будь-якому суспільстві.

Згідно з Концепцією мовної освіти в Україні, оволодіння мовами – один із визначальних засобів формування людської особистості, основним стрижнем якого є всебічний розвиток усного та писемного мовлення, підпорядкованого опануванню мови як засобу спілкування і пізнання. Багатоаспектність і багатовекторність поняття мовної освіти зумовлюють виділення двох провідних напрямів, що передбачають навчання рідної мови і навчання іноземної мови.

Основна мета навчання рідної мови, актуальність якої підкреслена в чинних програмах, полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися засобами рідної мови – її стилями, формами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (слухання, читання, говоріння, письмо), тобто у виробленні навичок слухати, говорити, читати і писати (створювати тексти).

Від початку діяльності Черкаського університету фахівців з української мови та літератури готували на історико-філологічному відділенні. До 1989 р. у складі філологічного факультету функціонувало відділення української мови та літератури, на якому працювали дві фахові кафедри. За цей період підготовлено більш як 6 тис. учителів української мови та літератури.

Нині в Навчально-науковому інституті української філології та соціальних комунікацій Черкаського національного університету підготовка філологів-україністів здійснюється за трьома освітньо-кваліфікаційними рівнями – «бакалавр», «спеціаліст» і «магістр». Магістеріум представлено чотирма спеціальностями: «Українська мова і література» (зі спеціалізаціями «Українська мова», «Українська література»), «Прикладна лінгвістика», «Літературна творчість», «Фольклористика». У межах напряму студенти оволодівають також додатковими спеціальностями і спеціалізаціями: «Англійська мова», «Українознавство», «Шкільне бібліотекознавство», «Режисура шкільного театру», «Редагування освітніх видань». Свої таланти студенти мають змогу розкрити, беручи участь в інститутських святах, діяльності літературного театру під керівництвом заслуженої артистки України Тамари Власенко і літературно-творчої студії «Версія» під керівництвом члена Національної спілки письменників України Валентини Коваленко.

Професорсько-викладацький склад інституту завжди був висококваліфікованим і авторитетним. Ще в далеких 1920-х роках майбутнім учителям-словесникам читав лекції видатний поет і професор Микола Зеров. У наступні десятиліття на фахових кафедрах працювали доктори наук, професори М.А. Жовтобрюх, Ю.Ф. Кочерган, відомі українські мовознавці й педагоги, доценти Г.Р. Передрій, Г.М. Муқан, В.Ф. Сич, Ф.А. Непийвода, Г.О. Піскун, літературознавці й фольклористи, доценти А.І. Бондаренко, В.Ф. Яценко, М.К. Бутенко, старший викладач М.Ф. Кашуба.

Нині в інституті плідно працюють доктор культурології, професор С.А. Китова, доктори філологічних наук, професори Л.І. Кавун, М.І. Калько, Г.І. Мартинова, В.І. Пахаренко, В.Т. Поліщук, Л.І. Ромашенко, доктори педагогічних наук, професори Н.М. Остапенко, Т.В. Симоненко.

Багато випускників ННІ стали відомими майстрами педагогічної справи. Інститут дав путівку у творче життя письменникам Григорію Донцю, Михайлові Маслу, Івану Дробному, Олександрю Зеленьку, Людмилі Тараненко, Наталі Віргуш, Сергію Носанку, Сергію Левченку, Сергію Ткаченку, Валентині Коваленко, багатьом журналістам, науковцям.

Першими викладачами літератури, які нерідко викладали й мову, були Калішевський, А.Вадимов,

М.Бернацький. Про них збереглося зовсім мало інформації, однак вона свідчить про високу фахову підготовку викладачів і їх неабиякий авторитет серед студентства. Особливо добрі спогади лишилися про Максима Бернацького, котрого студент 1920-х років В.Онищенко і через 70 років після смерті викладача згадував як «несмирного патріота» України, знавця й оборонця рідної мови – учасника українського відродження 20-х років ХХ ст.

Саме завдяки зусиллям А.Вадимова і М.Бернацького при Черкаських педагогічних курсах у середині 1920-х років діяла філія літературної спілки «Плуг», до якої входили, зокрема, знані згодом письменники О.Лан, М.Шумило, мовознавець А.Медушевський.

До початку Великої Вітчизняної війни на філологічному факультеті функціонувала кафедра літератури та мовознавства, яка об'єднувала викладачів української, російської і зарубіжної літератур, української та російської мов.

Із серпня 1941 до весни 1944 р. Черкаський педагогічний інститут призупинив свою роботу. У перші дні війни частина викладачів кафедри пішла на фронт, а решта брала активну участь у спорудженні оборонних споруд навколо Черкас.

Після відновлення роботи інституту в 1944 р. на філологічному факультеті утворено чотири кафедри: української літератури, російської і зарубіжної літератури, українського мовознавства, російського мовознавства.

За період з 1954 до 1965 р. літературознавчі кафедри було об'єднано в одну – української, російської та зарубіжної літератури. У 1965 р. знову було створено окремі кафедри української літератури та української мови, проте на межі 1970–1980-х років на них працювало лише по 4–5 викладачів.

Викладачі М.А. Якименко й А.І. Бондаренко у 1950-х роках стали співавторами шкільного підручника «Українська література» для 10 класу. А.І. Бондаренко також активно працював у галузі фольклористики, досліджував народну творчість історико-героїчного змісту, кобзарство.

Середина 1980-х років позначена зміною поколінь викладачів, помітним зростанням рівня науково-дослідної та навчально-виховної роботи. Зокрема, необхідно відзначити діяльність доктора культурології, професора С.А. Китової – відомої дослідниці фольклору, знаного етнографа, засновниці унікального музею вишитих рушників (зібрано понад 1000 експонатів). Перу науковця належать десятки публікацій в авторитетних журналах, розробки сценаріїв народних свят, монографії «Полотняний літопис України», «Птахи у фольклорі та вишивці Середнього Подніпров'я», «Родовід пісні», «Колядки та щедрівки в сучасних записках».

Проблеми компаративістики й історії української літератури ХХ ст. вивчає доктор філології, професор Л.І. Ромашенко. Тематику новітнього українського письменства, насамперед літератури 1920–1930-х років, активно займається доктор

У Музеї українського рушника

філологічних наук, професор Л.І. Кавун. Серед пріоритетів науковця – творчість Григорія Косинки, членів ВАПЛІТЕ, Григора Тютюнника.

З 1985 р. в інституті працює професор В.І. Пахаренко – поет, перекладач, публіцист, відомий вчений-шевченкознавець. Його ґрунтовне дослідження «Незбагнений апостол. Нарис світобачення Т.Шевченка» (1993, 1999) відзначено дипломом і премією президії Національної академії наук України для молодих учених. У праці автор пропонує свій «ключ» до осмислення світогляду та творчості Тараса Шевченка. У доробку В.І. Пахаренка – три науково-публіцистичних дослідження голодомору в Україні «Віті єдиного дерева. Україна Східна і Західна в апокаліпсисі ХХ ст.» (2005), «Третій людомор», «Слово, що здолало смерть», посібник «Нарис української поетики», монографія «Поєдинок з Левіафаном. Міт і псевдоміт в українській літературі 20-х років», десятки статей про творчість Т.Шевченка, В.Симоненка, Т.Осьмачки, письменників діаспори тощо. В.І. Пахаренко – автор збірки «Скалки», лауреат Міжнародного літературного конкурсу «Гранослов», Міжнародної української премії ім. Д. Нитченка, обласної премії імені Василя Симоненка, член Національної спілки письменників України.

На кафедрі української літератури і компаративістики працює письменниця, педагог, член Національної спілки письменників України, кандидат педагогічних наук, доцент В.М. Коваленко. Вона автор поетичних збірок «З любові» (1993), «Перевесла істин» (1996), «Приворот-зілля» (1997), «Трунок Сварожого рога» (2002), «Перелесниця. Любовні етюди» (2006), прозової збірки «Вовчик» (1999), лауреат обласної літературної премії «Берег надії» імені Василя Симоненка. До кола наукових зацікавлень В.М. Коваленко входять проблеми розвитку літературно-творчих здібностей школярів. Результати досліджень науковця висвітлено в методичних розробках «На осонні слова. Методика роботи з літературно обдарованими учнями» (2004), «Поетичний гербарій: літературно-творча студія» (2006) та в наукових публікаціях із проблем методики викладання української літератури в загальноосвітній школі.

Науково-педагогічний колектив кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики

У своєму доробку понад 300 публікацій має завідувач кафедри української літератури і компаративістики В.Т. Поліщук, зокрема він є автором монографії «Повість про героїку і трагедію. Українська воєнна повість 40–60-х рр.», літературного портрета «Василь Захарченко», збірок літературно-критичних статей «Під прапором неба», «Вінок лавровий, вінок терновий», книжок «Від Мономаха до Сковороди», «Література рідного краю в школах Черкащини», «З літопису духовного єднання» тощо. Науковець упорядкував, написав передмови і видав збірки творів репресованих письменників Черкащини – Т.Осьмачки, О.Лана, А.Чужого, Д.Борзяка, С.Бена, Ю.Гедзя, О.Журливої, Д.Май-Дніпровича, М.Драй-Хмари, П.Филиповича; є співавтором «Історії української літератури ХХ ст.» у двох книгах. Література рідного краю є однією з основних тем, над якими працює дослідник. В.Т. Поліщук – ініціатор і засновник обласного літературно-краєзнавчого музею «Літературна Черкащина» (складається з шести залів). За роки завідування кафедрою він організував і провів понад 25 наукових конференцій різного рівня. Літературознавець, критик, член Національної спілки письменників України, відмінник освіти України (1996), лауреат обласної,

всеукраїнських та міжнародних премій. Завдяки В.Т. Поліщуку встановлено меморіальні дошки на батьківщині С.Бена, П.Филиповича, Т.Осьмачки, Н.Суровцової, в області проведено десятки літературно-мистецьких заходів. Вчений бере активну участь у громадсько-політичному й культурному житті міста й області, з 1994 р. очолює конкурсну комісію з присудження обласної літературної премії «Берег надії» імені Василя Симоненка.

Упродовж останніх років налагоджено науково-творчі контакти ННІ з працівниками відділів Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, Інституту української мови НАН України, Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка, Канівського національного заповідника. В університеті організовано зустрічі з відомими вченими: для студентів і викладачів читали лекції академік М.Г. Жулинський, член-кореспондент НАН України В.Г. Дончик, доктори наук М.К. Наєнко, Г.М. Штонь, В.М. Мельник, В.П. Моренець, Г.Д. Клочек, В.Є. Панченко, професори зі США – Григорій Грабович і Віра Андрушків та ін. Систематично проводяться зустрічі з письменниками Черкащини. У різні роки гостями інституту були П.Загребельний, Ю.Мушкетик, Є.Сверстюк, М.Слабошпицький, П.Перебийніс, М.Сом, І.Павлюк, В.Цибулько, Р.Кухарук, О.Ірванець, С.Жадан, М.Воробйов, М. Гримич та інші майстри пера.

У творчій науковій діяльності викладачів кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики виокремилися три основні напрями: діалектологічний, когнітивно-ономасіологічний та граматичний.

Діалектологічний напрям наукової роботи сформувався на ґрунті багаторічної співпраці з відділом діалектології Інституту української мови НАН України. У межах цього напрямку затверджено держбюджетну тему «Сучасний стан і генеза середньонаддніпряньського діалекту» (до складу творчої групи входять професори Г.І. Мартинова, П.Ю. Гриценко, доценти З.М. Денисенко, Т.О. Гаврилова, Т.В. Щербина). За результатами досліджень створено віртуальну фонотеку говірок Середньої Наддніпрянщини, зокрема підготовлено три компакт-диски «Говірки південної Київщини», «Говірки західної Полтавщини», «Говірки Черкащини», збірник діалектних текстів говірок південної Київщини; зібрано та систематизовано в картотеці значний фактичний матеріал до регіональних словників, у перспективі – укладання електронних варіантів словника говірок Черкащини і мікротопонімів цього регіону. Готується до друку аналітико-бібліографічний довідник «Середньонаддніпряньський діалект».

Одним із векторів лінгвістичних досліджень є когнітологія, у царині якої працюють доценти В.В. Калько, Г.В. Кочерга, кандидат філологічних

Дружна сім'я кафедри української літератури і компаративістики

наук Г.А. Ярмоленко – представники Черкаської когнітивно-ономасіологічної школи, заснованої професором О.О. Селівановою.

Грамматичний напрям репрезентують наукові дослідження професора М.І. Калька, доцентів Л.В. Шитик, З.М. Денисенко, Л.І. Лонської, І.С. Савченко, І.І. Погрібного, які є представниками лінгвістичних шкіл академіка А.П. Грищенка, професорів Т.О. Туліної й Г.М. Удовиченка. Актуальними проблемами вивчення граматичної системи мови є взаємодія лексичної та граматичної семантики, синхронна перехідність та синкретизм синтаксичних одиниць.

Навчально-виховна робота співробітників кафедри методики навчання, стилістики й культури української мови спрямована на розвиток методичної компетенції майбутніх учителів-словесників, а також культури мовлення студентства, зокрема таких його комунікативних ознак, як правильність, чистота, виразність, доречність, багатство й різноманітність. Цю роботу на кафедрі очолюють доктори педагогічних наук, професори Н.М. Остапенко та Т.В. Симоненко: проводяться Тижні методики навчання української мови в школі, семінари з проблем мовного вдосконалення майбутніх фахівців, організовуються мовні вечори, конференції, зокрема щорічна Всеукраїнська конференція «Мовне обличчя міста».

У цілому науково-дослідна робота над загальнокафедральною темою «Актуальні проблеми лінгводидактики середньої та вищої школи» спрямована на розроблення наукових проблем, що стосуються методики навчання української мови в загальноосвітній школі, гімназіях, ліцеях, а також у вищій школі.

Отже, науково-дослідна робота в ННІ української філології та соціальних комунікацій є важливим фактором, який впливає на якість навчально-виховного процесу, що в кінцевому підсумку сприяє належній підготовці висококваліфікованих фахівців – філологів-україністів.

Анотації

Ігор ПОГРІБНИЙ

Традиції підготовки вчителів української мови і літератури

У статті розглядаються концептуальні засади професійної підготовки в ННІ української філології та соціальних комунікацій філологів-україністів, яка передбачає глибоке вивчення рідної мови, формування національної свідомості, виховання духовно багатой мовної особистості. Висвітлено історію становлення і розвитку інституту, головні напрями наукових досліджень кафедр, творчу наукову та громадську діяльність викладачів.

Ключові слова: філологи-україністи, майстри педагогічної справи, письменники, компаративістика, мовознавство, лінгвістичні дослідження.

Иван ПОГРЕБНОЙ

Традиции подготовки учителей украинского языка и литературы

В статье раскрываются концептуальные основы профессиональной подготовки в УНИ украинской филологии и социальных коммуникаций филологов-украинистов, которая предусматривает глубокое изучение родного языка, формирование национального сознания, воспитание духовно богатой личности. Освещаются история становления и развития института, основные направления научных исследований кафедр, творческая научная и общественная деятельность преподавателей.

Ключевые слова: филологи-украинисты, мастера педагогического дела, писатели, компаративистика, языкознание, лингвистические исследования.

Ivan POGRIBNYI

Traditions of preparation of teachers of the Ukrainian language and the literature

In the article conceptual bases of vocational training of the ukrainian philologists at the ESI of the Ukrainian Philology and Social Communications which includes deep studying of the native language, forming a national consciousness, the education of spiritual rich personality are presented. History of formation and development of the institute, the main directions of scientific research of the departments, the scientific and public activity of the teachers are covered.

Keywords: ukrainian philologists, masters of pedagogical work, writers, comparativistics, linguistics, linguistic studies.

ПЕДАГОГИ-МИТЦІ:

НИМИ ПИШАЄТЬСЯ УКРАЇНА

Опоетизований світ України у творчості Івана Бондаря

Іван Іванович Бондар – професор Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, заслужений художник України. Народився 1 жовтня 1944 р. Закінчив Одеське державне художнє училище ім. М.Грекова за фахом «Художник-керамік, скульптор малих форм». Працював художником нафтопереробного заводу м. Одеси, художником Київського міжобласного виробничого комбінату художньої реклами. У 1975 р. закінчив факультет живопису Київського державного художнього інституту, після чого працював у черкаських художньо-виробничих майстернях художником-живописцем. У 1985 р. був прийнятий до Національної спілки художників України.

Іван Бондар – учасник обласних, всеукраїнських і міжнародних виставок. За роки творчої діяльності відкрив 36 персональних виставок в Україні і за кордоном. Визначальним у творчості Івана Бондаря є жанр пейзажу. Ним також створено велику галерею жанрових, історичних, батальних, портретних картин.

Роботи Івана Бондаря зберігаються в музеях і галереях України та за кордоном. Творчість митця відзначена багатьма дипломами, грамотами та преміями.